

BALASSA BENCE – BEZSENYI TAMÁS

A rendszerváltás időszakában gyorsuló gazdasági bűnözés szerveződése

A magyarországi rendszerváltozás, a politikai, gazdasági, társadalmi és szociokulturális átmenet, amely nagy szerencsénkre vér nélkül zajlott le 1989–1990-ben, nem hagyta érintetlenül a hazai bűnözés, és a értelemszerűen a bűnüldözés struktúráját, dinamikáját sem.¹ A „komolyan vehető” sőt komolyan veendő szervezett bűnözés, a feketegazdaságból, illegális tevékenységből származó hatalmas, addig sosem látott vagyonok felhalmozódása olyan speciális próbák egész sora elé állította a magyar bűnüldöző szerveket, amik révén a bűnügyi nyomozás maga, és valamennyi kapcsolt területe (kriminalisztika ágai, kriminológia, kriminálszociológia) teljesen átalakult, újraértelmeződött. Ennek az időszaknak, de már a nyolcvanas éveknek, majd pedig az inkább hírhedt, mint híres kilencvenes évek bűnüldözés-történetének kívánunk ebben a rövid dolgozatban emléket állítani, és arra is keressük a választ, némileg *Lentner Csaba* professzor egyik tanulmányának címét parafrázálva, hogy mindennek az átalakulásnak vajon ki fizette meg az árát.²

A kronologikus, linearitásában felfogott és értelmezett történelemkép természetét kritizálta az amerikai művészettörténész, *George Kubler*. Állítása szerint a biológiai metaforák vonatkoztatása a történelmi folyamatok időbeli változására azzal a hátránnyal jár, hogy az életciklusok ismétlődését előfeltételezi a múlt különböző időszaiban.³ A ciklikusság helyett Kubler az egyedi és megismételhetetlen minőséget emeli ki, ezt pedig annyiban helyezi egy teleologikus értelmezési keretbe, amennyiben a történelmi folyamat aktoraitól is céltételezést vár el. Érvelését gyengíti, hogy a művészettörténész esztétikai fogalmai nélkül egy csupán történetiként definiálható témakörben a célirányosság korántsem dönthető el ilyen könnyen.⁴ Kubler szerint „*a biológiában nincs*

1 Mátyás Szabolcs: Magyarország általános bűnözésföldrajzi helyzete. *Hadtudományi Szemle*, 2017/4., 497–505. o.

2 Lentner Csaba: *Rendszerváltás és pénzügypolitika*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005, 13. o.

3 George Kubler: *Az idő formája. Megjegyzések a tárgyak történetéből*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1992, 23. o.

4 Vö. „Ennek a törekvésnek messzire vezető esztétikai következményei lesznek, amennyiben a »modern világ«, a sors, az állam, a közösség minden szubsztanciális meghatározottságát elveszítette...”
Balassa Bence: *Kognitív esztétika, mint pszichológiai határhelyzet*. *Kritische Zeiten*, 6. Jahrgang, Heft 1–2, 2015, S. 43.

értelme célról beszélni, de a történelemnek enélkül nincs értelme”⁵. Történeti perspektívából szemlélve a múlt egykori aktorainak tevékenységében ugyanolyan könnyű, vagy éppenséggel lehetetlen reális, a kor ismerete alapján plauzibilis célokat felfedezni, mint a biológia látszólag örökké tartó körforgásában. *Karl Popper* alapján állíthatjuk, hogy egyes állatfajok az emberhez hasonlóan problémákkal szembesülnek, amelyeket adott esetben a környezetük megváltozása idéz elő. A kezdeti probléma megoldására adott kísérleti elméletet a hibák kiküszöbölése követi, amíg a probléma természete olyannyira meg nem változik, hogy azt többé már nem értékeljük problémaként, hacsak egyes előre nem látott következményei alapján egy más szinten, egy más problémaként újra nem találkozunk vele.⁶

Az emberi elméletalkotás vagy pragmatikusabb célokat szolgáló problémamegoldás a popperi elképzelés alapján ugyanolyan evolúciós változás, ám a legtöbb élőlényben ez fizikai elváltozásokat indukál, míg az emberben úgymond bőrön kívüli mutációt kelt.⁷ Ezek az exoszomatikus mutációk amekkorra heurisztikus magyarázóerővel és gyakorlati haszonnal kecsegtetnek egyes időszakok kezdetén, a specializáltság miatt megközelítőleg ugyanolyan ballasztként nehezítik később a megváltozott körülményekre adható válaszokat. Ebből a szempontból tartjuk a biológiai metaforákat hasznosabbaknak, mint a Kubler által ajánlott fizikaiakat, például az energiaátadást, vagy áramkörökben fellelhető ellenállásokat és transzformátorokat, amelyek az átalakulásoknak sokkal inkább mechanikai olvasatot adnak, ám nélkülözik a történeti változásokban tetten érhető útfüggőséget. A jelen elhasznált részeit, a történeti múlt darabjait szinte lehetetlen lekapcsolni, mint egy áramkört, sokkal inkább el lehet sorvasztani, ki lehet éhezteni, ahogy a magyar rendszerváltás után az intézményi, gazdasági rendszerek átalakulását hiába befolyásolták mechanikai változásokhoz hasonló döntések, a mechanizmusok aktorai korábbi tőkéjük alapján tudtak az új ökoszisztémához adaptálódni, ahogy az élőlények esetében természetes. Mindamellettel teljesen egyetérthetünk Kubler azon érvelésével, hogy az időt csak közvetve ismerjük meg, a megtörtént dolgok alapján következtethetünk vissza rá.⁸ *Szekeres András* érvelésével, miszerint a kubleri szemlélet, a fizikai metaforák megvilágítóbbak lennének a különbö-

5 George Kubler: i. m. 22. o.

6 Karl Popper: *Test és elme. Az interakció védelmében*. Typotex Kiadó, Budapest, 1998, 20–23. o.

7 Uo. 23. o.

8 George Kubler: i. m. 29–30. o.

ző nyelvekbe régóta inkorporálódott biológiai fogalmaknál, az előbbieken kifejtett érvelés alapján nem érthetünk egyet.⁹

George Kubler elsősorban a prekolumbiánus időszakot kutatta, és a hegemónnak beállított európai korszakokkal összehasonlíthatóvá kívánta tenni saját témáját, ezért *Az idő formája* című könyvében vezette be az idő problematikáját. A George Kubler által kialakított történeti időszakléletet a történészek is haszonnal módosíthatják saját kutatási területük szempontjai szerint. A szerző a tárgyak története címén a művészet fogalmát kiterjesztette minden ember alkotta tárgyra, így lényegében művészihez hasonló jelentőséggel, alkotói tudattal ruházhatók fel akár azok a bürokratikus dokumentumok is, amelyeknek bár nem tulajdonítunk invenciózusságot vagy artisztikus eredetiséget, mégis a kubleri értelemben a tárgyi világról, annak racionális rendbe ágyazott időbeli változásáról adtak számot.

A társadalom tagjainak hétköznapijait körbevevő tárgyi világ, ember indukálta tevékenységek és változások művészeti analógiával élve kopírozását próbálják magukra vállalni a hivatalos dokumentumok, legyenek azok akár egy gazdasági cég iratai, vagy az állami erőszakszervezet hivatalosnak, olykor titkosnak nyilvánított jelentései. A feljegyzések jelentőségét az adja, hogy a tárgyi világ részei nem a véletlen művei, vagy ahogy maga a Kubler fogalmaz „*minden ember készítette tárgy probléma célszerű megoldására készült*”¹⁰. Az individuális szinten célirányos tevékenységek között könnyen felismerhető a bűnelkövetés is mint racionális szükségletkielégítő vagy problémamegoldó technika.¹¹ Az állami igazságszolgáltatás perspektívájából nézve a társadalom tagjainak cselekvését úgy interpretálja, hogy azt feltételezi, az eredeti célokat rekapitulálja, noha inkább a saját szemszögéből nézve értelmezi át. Ebből következően a szervezett bűnözés jelenségét nem annak feltételezett szereplői alakítják ki, hanem az őket üldöző rendőri és egyéb igazságügyi szervek hozzák létre.

Kubler értelmezésében egy-egy történeti perspektíva temporizálása hasonló egy grandiózus freskó repedéseihez. A források értelmezéséből létrehozott egységes kép a különböző folyamatok időbelisége alapján felszabdalódik, de a komplexitását éppen ez hozza létre.¹² „*Ilyen megközelítésben a*

9 Szekeres András: Az idő urai? Történészek és időstruktúrák. In: Granasztói Péter – Szelják György – Tasnádi Zsuzsanna: A megfoghatatlan idő. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2000, 144. o. [Tabula könyvek 2.]

10 George Kubler: i. m. 23. o.

11 Szabó András: A büntett és büntetése. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979, 319–329. o.

12 Vö. Balassa Bence: The importance of the international cooperation... Kritische Zeiten, Sonderheft, 2016, S. 2.

*pillanat keresztmetszete, az adott helyen egyetlen adott pillanat teljessége a különböző fejlettségi állapotban lévő, különböző korú darabok mozaikját mutatja, nem pedig a középpontból minden alkotóelemre szétsugárzó szerkezetet.*¹³ Az adott időszak bűnözéséről keletkezett rendészeti, igazságügyi források számot adnak az elkövetői technikák fejlődéséről, a bűnözői tevékenység felgyorsulásáról, valamint a bűnüldözői módszerek megkésett-ségének problémája is gyakorta felvetődik.¹⁴

A rendszerváltás után a szervezett bűnözés terjedésének felgyorsulását érzékelték a belügyi szervek, mindeközben ennek értelmezése egyre megkésettébbé vált.¹⁵ A probléma kettőséget a kriminológiai szakemberek az ezredforduló idején próbálták meg feloldani. *„Az 1980-as évek kezdete óta a megelőző évtizedek hibás politikai és gazdasági döntései következményeként a bűnözés növekedésbe kezdett.”*¹⁶ A bűnözés egyes formáinak tendenciózus növekedéséről, a bűnüldözés megkésett-ségének leküzdhetőségéről először 1978-ban írt cikket a belügyi nyilvánosság számára több rendőrtiszt a *Belügyi Szemlébe*.¹⁷ Abban az évben a belügyi nyilvánosság szerint *„a bűnüldözés időszerű kérdéseiről folytatott konzultáció igen sok lényeges – elsősorban a bűncselekmények gyors és eredményes felderítésével kapcsolatos – problémát jelentett. A konzultáción felmerült, hogy rendőri szerveinkhez igen sok olyan információ, adat érkezik, amelyek kellő értékelés és alkalmasak lennének az adott bűncselekmények gyors és eredményes felderítéséhez.”*¹⁸ Az időszerű kérdések eufemisztikus deskripciója mögött a gyakorlati problémák pontos fogalmi definiálásának veszélye állhatott. Az bűnüldözés eredményessége szorosan összekapcsolódott a nyomozás lefolytatásának gyorsaságával, míg a bűnüldözés számára releváns többletinformációk megjelenése a különböző médiafelületek segítségével, a tömegtájékoztatás országos kiterjedésének létrejöttével és felgyorsulásával áll összefüggésben. A kor próbatétele, az időszerű probléma a bűnözők akcióinak felgyorsulása, illetve a bűnüldözők korábbi időszakokhoz mért reakciójának növekvő eltérése. A bűnözés strukturális változását, az új belépők (értsd: bűn-

13 George Kubler: i. m. 50. o.

14 Girhiny Kornél: A nyomozások új irányvonalai. A technikai jellegű bizonyítási módszerek dominanciája. Magyar Rendészet, 2015/2., 89–99. o.

15 Mátyás Szabolcs – Sallai János: Kriminálgeográfia. In: Ruzsonyi Péter (szerk.): Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2014, 335–353. o.

16 Déri Pál: A bűnözési statisztika és a valóság. BM Kiadó, Budapest, 2000, 136. o.

17 Mérges István – Pintér Gyula – Farkas Miklós – Somlai János – Fekete Károly – Kollok Alajos: A bűnüldözés időszerű kérdéseiről. Belügyi Szemle, 1978/2., 34–40. o.

18 Dobos János: A bűnüldözés időszerű kérdéseiről: hozzászólás az azonos című konzultációhoz. Belügyi Szemle, 1978/4., 66. o.

elkövetők) megjelenése már nem csupán mint generációs kérdés, hanem mint bűnügyi probléma is reprezentálta. A bűnözők szervezettségének feltételezhető megindulására először *Dobos János* hívta fel a figyelmet 1978-ban.¹⁹

Vajon miként reagáltak az államhatalom bűnüldözői szervei a bűnözés új formáira? Miként fedezték fel és definiálták a maguk számára? Hogyan láttatták a velük folytatott harcot?

A rendszerváltás utáni tipikus értelmezés szerint (ami még a kriminológiai szakmunkákban is tetten érhető volt) az ország lakói nem ismerték a szervezett bűnözés jelenségét. „Magyarországon 8-10 évvel ezelőtt a lakosság csak a nyugati filmekben látott és hallott a szervezett bűnözésről, és ezek közül is elsősorban a kábítószer-kereskedelemtől. De még szakmai körökben is csak előjeleit vélték felismerni a bűnözés szervezettségének, igaz, sokak által ezt is vitatottan.”²⁰ A *Déri Pál* statisztikai munkájából származó előbbi példa szerint a társadalom nem ismerte, nem is szembesült a bűnözés szervezetté válásával. Létrejöttének jelei kétségesek voltak a szakemberek előtt is. Az értelmezés szerint a régi államrendszer lebomlása ásta alá a társadalmi és gazdasági kapcsolatok etikai dimenzióit, aminek nyomán – az előbbi metaforában rejlő narratívát követve – a bűnözés kilépett a medréből, és a hatóság számára ellenőrizhetetlen területekre hatolt be. „Az igazság az, hogy bármilyen áldozatos munkával dolgoznak a bűnüldöző szervek, munkájuk nem több, mint a tű keresése a szénakazalban.”²¹

A bűnözés gyorsulása

A műtárgyak, az anyagi kultúra időbeliségét történeti szekvenciák alapján lehet értelmezni. Az elsődleges tárgyakból és azok másolataiból jönnek létre az egyes történeti szekvenciák.²² A másolatok elterjedése jelzi azt, hogy szélesebb körben terjedt el az adott forma vagy tárgy, az emberek pedig egyre nagyobb számban használják őket. A változásokat a fogyasztók, használók ambivalensen ítélik meg: amíg az előfutárok jövőbeli lehetőségeken gondolkodnak, addig a közvélemény nagy része csak azt érti meg igazán, aminek valamilyen formájával már találkozott.

19 Uo.

20 *Déri Pál*: i. m. 137. o.

21 Uo.

22 *George Kubler*: i. m. 131–132. o.

A bűnözők között egy-egy új módszer, trükk kitalálása *mutatis mutandis* olyan iniciális, szekvenciaindító tárgy, mint egy eredeti megoldásokat mutató festmény. Viszont amíg egy műalkotás esetén az eredeti meglétének, annak megbízható beazonosításának felbecsülhetetlen jelentősége van, addig a bűnözési módszerek első alkalmazói nem minden esetben tárhatók fel. Az 1970-es években több szocialista országban elterjedtek a hengerzártöréssel megvalósított lakásbetörések, a módszer alapötlete Lengyelországból származhatott. A trükk kiötlője és az első ilyen típusú elkövetéssel meggyanúsított, vagyis az első ilyen módszert használó ismert bűnöző azonban nem feltétlenül esik egybe. A magyar kriminalisztika ráadásul csak azzal volt tisztában, hogy *Krzysztof Rybitwa* volt az első, egyébként lengyel származású bűnelkövető, aki hengerzártöréssel követte el több betörést Budapesten.²³ A „lengyel módszer” széles körű elterjedését követően, az ellene való védekezés fontosságának felismerése után a bűnözőknek új technikákra volt szükségük. A lakásbetöréseknél alkalmazott roncsolásos módszerek után a nem roncsolásos elkövetési módban rejlő újítás lényege, hogy a sértett csak később vette észre a behatolást. A zárfényes trükk eredetét a csehszlovák bűnözőkhöz köthették a hatóságok. A módszer atyja ebben az esetben biztosan az első elkövető, akit a hatóságok is ismertek. A *Smolskiként* ismert, az említett módszert használó betörő Magyarországra érkezése az 1980-as évek közepén éppen ezért nagy nehézséget okozott a hatóságoknak.²⁴ A vagyon elleni bűncselekmények történeti szekvenciáit a művészeti tárgyakhoz kapcsolódó időbeli változásoktól eltérően sokkal inkább behatárolja az elterjedése és az alkalmazhatósága. Az említett két módszer elsősorban a Sopronban, 1901-ben alapított Elzett gyár által készített zárokon működött, a szocialista időszakban pedig a legtöbb kelet-európai országban ilyen típusú zárokat szereltek fel. *Dános Valér* kutatásai rámutattak arra, hogy a bűnözők először a lakásbetörések elkövetésére kezdtek nagy számban szerveződni.²⁵

A szervezett bűnözés fogalma ironikus módon az 1980-as évek első felében bukkant fel ismét, éppen az után, hogy az MSZMP Politikai Bizottsága elfogadta, és kivitelezésre továbbküldte a kormánynak az Országos Tervhivatalnak a második gazdasággal kapcsolatos javaslatát.²⁶ A nyilvánosságra ke-

23 Csiba István – Bodor Endre: A szervezett jellegű bűnözés megnyilvánulásai a fővárosban. *Belügyi Szemle*, 1983/9., 3–9. o.

24 Lukács György: *Mesél a pesti zsaru*. Cédrus Kiadó, Budapest, 1990, 46–47. o.

25 Dános Valér: A szervezett bűnözés és egyes elemeinek megjelenése a hazai bűnözésben. *Jogász Szövetségi Értekezések*, 1988/1., 16. o.

26 Sik Endre: *Egy ló-öszvér a lovokról és a szamarokról*. Adalék a második gazdaság hazai esztörténetéhez. *Közgazdasági Szemle*, 1996/7–8., 710. o.

rülő anyagok óriási vitákat és félelmeket gerjesztettek. Többen egyenesen attól tartottak, hogy „a szocializmus bedobta a törülközőt”²⁷, ám végül 1982. január 1-jei hatállyal életbe lépett a kisvállalkozókról szóló törvény. Ugyanabban az évben a BM ORFK Bűnügyi Csoportfőnöksége átvette és egyesítette a korábban több Pest megyei rendőrkapitányság által külön-külön nyomozott sorozatbetöréses ügyeket.²⁸ A két esemény feltehető egymásra hatásán túl, a törvény egyértelműen meghatározta a nyomozás bizonyos aspektusait.

1982. november 1-jén fejeződött be az úgynevezett Presztízs-ügy nyomozati szakasza, a bűnügy nyolcvanöt vádlottját a következő években ítélték el jogerősen. Százhetven bűncselekményt bizonyított rájuk az ügyészség, ebből 147-rendbeli betöréses rablást, illetve ezzel összefüggésben terhükre róttak okirat-hamisítást, jogtalan külföldre utazást, gépkocsilopást, lőszerrel való visszaélést és orgazdaságot.²⁹

Pintér Sándor, az ügy egyik nyomozója a *Belügyi Szemlében* tárta fel a nyomozás menetét. Ezen túl az ügy kronologikus követése lehetővé tette, hogy a(z) elsősorban a szakmabeli olvasó képet kapjon arról, miként képződhettek a szocialista Magyarországon az állami kontroll kijátszásával többmilliósvagyonszerű vagyonok.³⁰ A kor jogi terminusai alapján csak bünszövetségről lehetett szó, de az ügy kapcsán kirobbant vita alapján itt merült fel először a szervezett bűnözés létének lehetősége.

Tonhauser László, az ügyért felelős nyomozó csoport vezetője visszaemlékezései szerint az 1970-es évek végétől megnövekedtek a személyi tulajdon elleni bűncselekmények, különösen a lakásbetörések. „*A helyszínek nyomszegények voltak. Az okozott kárérték is a sokszorosára emelkedett, egy-egy betörésnél nem volt ritka a 4-5-10 milliós kár. A felderítés lehetetlenné vált. Ha egy-egy esetben sikerült is gyanúsítottat produkálni, az begubózott, nem volt hajlandó szóba állni a rendőrséggel.*”³¹ Tonhauser értelmezésében új típusú bűnelkövetési mód honosodott meg Magyarországon. A módszeressé váló elkövetők biztos információk alapján dolgoztak. A felderítés ellehetetlenülését a bűnözői hálózatok megerősödése okozta. Ha egy bűntársuk, vagy valamilyen részlegesen a hálózathoz kapcsolódó személy letartóztatására került sor, a családjukat pénzzel, csomagokkal segítették. A hozzátartozókon

27 Germuska Pál: „De hát eszerint a szocializmus bedobhatja a törülközőt?” Második gazdaság a Kádárkorszakban. In: Germuska Pál – Rainer M. János (szerk.): Évkönyv XV. 1956-os Intézet, Budapest, 2008, 76–77. o.

28 Pintér Sándor: Egy bünszövetség felszámolása. *Belügyi Szemle*, 1983/8., 96. o.

29 Tonhauser László: Szervezett bűnözés? *Belügyi Szemle*, 1983/9., 48. o.

30 Pintér Sándor: i. m. 96–103. o.

31 Tonhauser László: *Nem kérek bocsánatot*. Totem Kiadó, Budapest, 1999, 100. o.

keresztül pénzzel vagy más eszközzel továbbra is befolyásolták őket. Jó ügyvédek szereztek minden tag és érintett számára a nap bármely órájában.³²

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának adminisztratív ügyekért felelős titkára, a Közigazgatási és Adminisztratív Osztály (KAO) vezetője, az igazságügy-miniszter, a legfőbb ügyész, a belügyminiszter, illetve a Legfelsőbb Bíróság elnöke egy nem nyilvános keretek között tevékenykedő, valamint pozícióiknál fogva kiterjedt informális hatalommal felruházott tanácsot működtetett 1957-től egészen a rendszerváltásig. Praktikus megoldássá vált, hogy ezen a fórumon keresztül jöjjön létre a különböző állami szervek vezetői mint az igazságügyi és büntető hatóságok, valamint az állampárt képviselői közötti együttműködés.

A koordinációs bizottság havi rendszerességgel ülésezett a bűnügyi és igazságszolgáltatást érintő aktuális kérdések kapcsán. Az 1983. február 7-én tartott ülés második napirendi pontja szerint *Szilbereky Jenő*, a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke tartott tájékoztató jelentést „*a sokvádoltas [sic!], kiemelkedő jelentőségű büntető ügyekben [sic] az időszerűség megvalósításának akadályait kapcsolatos tapasztalatokról*”³³. A tájékoztató jelentés a Presztízs-ügy miatt született meg, Tonhauser visszaemlékezései szerint a belügyi vezetés csak a nyomozás lezárulásáig támogatta a szervezett bűnözésre vonatkozó elképzeléseiket, és az ügy végeztével az emiatt létrehozott nyomozó csoportot is feloszlatták.³⁴ A tájékoztató jelentés ennek szellemében még a bünszövetség kifejezést is kerülte, noha az a korszak jogi szabályozása szerint a bűncselekmények szervezett elkövetését jelenti.³⁵ Ehelyett a jogilag leginkább neutrális „*sokvádoltas*” fogalmat használta a Legfelsőbb Bíróság akkori elnöke. A koncepció az ügyek nyomozati és bírósági szakának meggyorsítását kívánta elérni.

A bizottság elfogadta a jelentést, valamint négy pontba szedte a jövőbeni terveket. Az első pont szerint a „sokvádoltas” ügyeket már a nyomozati szakaszban elkülönített ügyekre kell bontani, hogy így kerülhessenek bíróság elé. Értelmezése szerint ez a záloga, hogy az eljárás ne ütközzön más nehézségekbe. Ezt nem részletezik, de praktikus politikai szempontokat lehet feltételezni. Az elkülönítés következtében a bünszervezetek tagjainak együtt-

32 Pintér Sándor: i. m. 101. o.

33 A koordinációs bizottság 1983. február 7-i üléséről készült emlékeztető.

http://w3.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/1983/koord_biz_83_02_07.pdf

34 Tonhauser László (1983): i. m. 48–52. o.

35 „*Bűnszövetség akkor létesül, ha két vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik.*” 1978. IV. törvény, IX. fejezet. Értelmező rendelkezések 137. § 6.

működése és érdekközössége a jogi percepció szempontjából csupán viszonylagos érdekbeli hasonlóságokká válik.

A második pont szerint, ha semmilyen formában sem lehetséges a méretes ügyek szétdarabolása, akkor minden esetben öttagú bírói tanácsnak kell eljárnia. Az e mögött meghúzódó cél szoros összefüggésben áll a harmadik ponttal, miszerint az Igazságügyi Minisztériumnak vizsgálnia kell, van-e lehetőség a bíróságok ítéletszerkesztési gyakorlatának, módszereinek egyszerűsítésére. Magyarán, ha nem úszható meg egy nagy bünszervezettel kapcsolatos bírósági ügy, azt érdemes minél előbb lefolytatni, és ítéletet hozni.

A negyedik és egyben utolsó pont rendkívül talányosan lett megfogalmazva. „Az eljáró szervek vezetői kísérik figyelemmel a nagyterjedelmű [sic!] ügyek elintézését és biztosítsák az időszerűséget.”³⁶ Ha a két tagmondat között logikai kapcsolat van, akkor a „figyelemmel kísérés” mint az ellenőrzés célja feltehetően az időszerűség elősegítése. Ez pedig nem más, mint a bünszervezetben, de jogilag csak bünszövetségben elkövetett ügyek³⁷ lehető leggyorsabb lezárása.

A napirend végén felsorolják, hogy pontosan mivel is lehet ezt elérni: a hosszadalmas nyomozati eljárások, tehát a bizonyítási szakasz lerövidítésével. Ez alapvetően egyet jelent a terjedelmes vádiratok lerövidítésével, hiszen a hatóságok részéről „*úgyis minden egyes ügyben tapasztalható a túlbizonyításra való hajlam*”³⁸. Feltehetően a szöveg írója nem volt tisztában azzal, hogy amit kritikának szán, az sokkal inkább implicit dicséretként tűnik majd az olvasó szemében. Továbbá a védőügyvédek hajlamosak elhúzni az ügyeket, ez ellen fel kell lépni, ahogy „*a több ezer oldalas vádiratok, illetve több száz oldalas ítéletek*”³⁹ is feleslegesek.

Az 1980-as évek elején Tonhauser a *Kék fény* című tévés bűnügyi magazin egyik állandó szakértője volt. A Presztízis-ügy egy-egy érdekesebb részletét meg is lehetett mutatni a szélesebb nézőközönségnek. A kultúrpolitika úgy határozott, hogy a magyar alvilág létére utaló történetek annak explicit elismerése nélkül a nézőközönség széles köre elé tárhatók. A szervezett bűnözés kialakulásának történetének bemutatására viszont a nézők ilyen széles rétegét elérő médiafelületen nem kerülhetett sor.

³⁶ A koordinációs bizottság 1983. február 7-i üléséről készült emlékeztető.

³⁷ Jogdogmatikailag a bünszervezetet a bünszövetségtől az választja el, hogy az előbbi több, szervezetten elkövetett cselekmény esetén áll fenn, így rendszeres jövedelmet biztosít a bűnelkövetőknek. Az utóbbi viszont csak egy vagy két szervezetten elkövetett bűncselekmény esetén áll fenn.

³⁸ A koordinációs bizottság 1983. február 7-i üléséről készült emlékeztető.

³⁹ Uo.

A második gazdaságban dolgozó sértetteket a Presztízs-ügyben szereplő bűnözők nagyrészt ismerték, vagy valamilyen kapcsolatukon keresztül információkat szerezhettek az általuk nem ismert áldozatukról. Vajon ezen maszek, második gazdasághoz kapcsolódó emberek vagyonosodását miért akarta a nyomozó hatóság figyelmen kívül hagyni? A valószínű magyarázatot *Tamás Ervin* interjúkötete adhatja meg, amelyben a siófoki kapitány a második gazdaságban, pontosabban a vendéglátóiparban dolgozó személyekről nyilatkozik. „*A szerződéses boltoknál még valamire kell vigyázni: az orgazdaságra. A »megpattintott« áruk gyorsan gazdát cserélhetnek, a lebukás veszélye pedig – a szabadabb árubeszerzés miatt – jóval kisebb, mint a gebinéseknél vagy a szoros elszámolású üzletekben.*”⁴⁰ Feltehetően súlyos politikai problémákat okozott volna, ha a már említett, 1982. január 1-jén bevezetett kisvállalkozási törvény hatálya alá eső sértettek törvénytörő magatartását is vizsgálták volna.

Rendszerlassulás

A szervezett bűnözés időbeli megváltozásának kérdése különösen fontosá válhat, ha a kérdés rendszerváltás idejére eső történetével foglalkozunk. A bűnözés idejének gyorsulása, lelassulása bár szorosabb összefüggésben áll a társadalmi feltételek változásával, mint a művészet esetében, mégis egy művészettörténész elméletére szeretnénk építeni most következő elemzésünket. Kubleri értelemben az újítók és a lázadók új lehetőségeket tesznek lehetővé, ami által megváltoztatják a történeti szekvenciát. Kubler szerint a társadalmi átalakulások nem feltétlenül esnek egybe a művészeti megújulások korszakaival. A bűnözés esetében viszont feltételezésünk szerint igen jelentős mértékű az összefüggés a politikai-gazdasági változások és a bűnözés mechanizmusai között. A történeti szekvenciák alakulásában nagy szerepet játszanak a művészek életének tipológiái (az elemzésben a kubleri modellből csupán az újítót és a lázadót használom), miközben a társadalmi kényszerek befolyásolhatják ugyan, de nem határozhatják meg őket. Ez részlegesen hasonló lehet az előfutárok esetében, viszont a lázadó bűnözők esetében ez nem állja meg a helyét, hiszen ők egyenesen a társadalmi kényszerek befolyásolása alapján cselekszenek. A mindenkori társadalmi-gazdasági helyzet idézi elő a különböző bűnözőtípusok megjelenését, ellentétben a művészi autonómiával, amely

⁴⁰ Tamás Ervin: Szerződő feleim. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988, 109. o.

az adott művészeti irányzatokkal szemben is sikeresen valósíthatja meg magát. Az újító és lázadó művészet hosszabb időintervallummal dolgozik, mint ami a bűnözők közötti újítók, illetve a lázadók számára adott.

Kubleri értelemben „*az előfutár új civilizációt alakít ki, a lázadó egy felbomló határait jelöli ki*”⁴¹. Az előfutárok tevékenységének hatására „*az ismeretek új tartományai tárulnak fel*”⁴². Az előfutár a korábbiaktól eltérő formákat hoz létre régi alapokon, míg a lázadó egyértelműen szakít a meglévő lehetőségekkel, hogy sokkal szabadabban tudjon működni a saját elképzelései szerint. Az előfutár nem válik botrányossá, a rajongói támogatást nélkülözi, azonban a lázadó tónusváltó működése miatt olyan radikális változtatásokat idéz elő, ami miatt csoport veszi körbe, így könnyebben utánozható is.

A bűnöző előfutárok elsősorban olyan személyek, akik az aktuálisan létező társadalmi-gazdasági környezetben lehetővé váló lehetőségeket akkor tudják kihasználni, amikor a jogi szabályozás még nem tudja azt egyértelműen követni. A rendszerváltás után egy jól jövedelmező videókölcsönző-üzletet épített ki egy vállalkozó, akit 1998-ban gyilkoltak meg. Mivel a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértését csak az 1999. évi LXXVI. törvény szabályozta, így a vállalkozó a rendszerváltás idején jelentős jövedelemre tett szert azzal, hogy nagy számban szerzett be üres videokazettákat, az ezekre átmásolt filmeket pedig a saját kölcsönzőcégén keresztül, illetve más helyeken, például piacokon értékesítette.⁴³ A tevékenységét rendkívül nehéz volt bizonyítani, mivel a jogszabályi hiányosságok kihasználásával az alapvetően büntethető tevékenységeket nem bizonyíthatóan elkövethette akár ő, akár a következő cégekhez tartozók.

A szocialista időszakban első számú teherszállító vállalat mellett az 1990-es évektől jelentős konkurenciává vált a T-K Kft., valamint az L-C Kft. is. Jelentős bevételt lehetett szerezni a rendszerváltás után megnyíló határokon át behozott használt nyugati autókkal, illetve a máshonnan származó járművek lízingelésével.⁴⁴ A 2/1990. (I. 31.) PM rendelet hatályon kívül helyezte a 36/1985. (X. 31.) PM rendeletet, így 1992 végén a társasági adóról szóló 1991. évi LXXXVI. törvény hatálybalépéséig jogi szabályozás hiányában lehetőség nyílt az úgynevezett prompt lízingszerződések megkötésére. Ennek a fajta lízingelésnek az alapja az, hogy a lízingbe vevő az összeg nagy részét már a szerződés megkötésével egy időben kifizette. Mivel a szerződés rövid

41 George Kubler: i. m. 140. o.

42 Uo. 139. o.

43 Bezsényi Tamás interjúja Sz. F. rendőr alezredessel. 2013. 08. 22.

44 Bezsényi Tamás interjúja P. Cs. rendőr ezredessel. 2013. 11. 07.

lejáratú volt, így pár lízingdíj kifizetése után az adott jármű a lízingbe vevő tulajdonába került. A fizetés ütemezése alapján lényegében a vásárló, a lízingbe vevő ki tudta volna fizetni a teljes vételárat, azonban az adásvételi szerződés helyett az akkori kedvező adójogi szabályok miatt inkább lízing-szerződést kötöttek. Az 1990-es évek elején a lízing konstrukciója előnyösebb volt, mint az adásvételé, mivel lényegében az eladó, de névleg lízingbe adó gyorsított amortizációt alkalmazhatott, a tényleges vásárló, tehát formálisan a lízingbe vevő pedig a lízingelt eszköz beszerzése miatt kifizetett lízingdíjakat egy összegben költségként leírhatta, így a saját vállalkozása után fizetendő járulékokat csökkentette.⁴⁵

A társasági adóról szóló 1991. évi LXXXVI. törvény a joghézagot megszüntette azzal, hogy csupán az egy évet meghaladó szerződéseket ismerte el lízingszerződésekként. A lízingszerződések használata továbbra is megérte, hogy ilyen formális dokumentumokkal fedjék el az illegális cselekményeket. A helyzetet a társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény változtatta meg alapjaiban azzal, hogy az egy évnél rövidebb szerződéseket is újra lízingszerződéseknek tekintette, viszont a lízingdíjat a továbbiakban nem lehetett költségként leírni. Az amortizáció elszámolására is jobb lehetőségei voltak a lízingbe vevőknek.⁴⁶

A kilencvenes évek második felére szigorodó törvények hatálybalépéséig nem csupán a szervezett bűnözői csoportok tudtak jókora jövedelemre szert tenni az autókereskedési tevékenységükkel. Az állami tulajdont az úgynevezett privatizációs lízing formájában könnyen lehetett magánkézbe adni, ha a vevő nem volt feltétlenül tőkeképes, de az eladó továbbra is védve volt a nála maradó tulajdonjog miatt.

A kubleri művész-előfutárokhoz hasonló bűnelkövető vagy ügyeskedő előfutárok az új rendszert jelölik ki, de mégsem az új világot jellemző emblematisz mődszerek kitalálói. Nem veszik őket körbe utánzó csoportok, mivel rendkívül nehéz egyrészt kriminalizálni őket, másfelől egy jelentős informális hálózat kiépítésére van szükség (például adott esetben autók átjársására). A bűnöző lázadók, akik a már kialakuló piacgazdaság legális határait jelölik ki, olyan egyértelmű deviánsnak minősülnek, akiknek a módszerei sokkal jellemzőbbek és ismertebbek, könnyebben is utánozhatók. Így érthető, hogy az államhatalom úgy tekint rájuk, mint akiktől védeni kell a társadalmat.

45 Varga Nelli: A lízing történeti fejlődése. Debreceni Jogi Műhely, 2009/2. http://www.debreceni-jogimuhely.hu/archivum/2_2009/a_lizing_torteneti_fejlolese

46 Uo.

Stadler József, vagy éppen a később gyilkosság áldozatává vált *Fenyő János* vállalkozók az állami exporttámogatások megszerzése miatt kettős könyvelést alkalmazó módszerével hivatalosan úgy tüntették fel, mintha nagyobb összegért adtak volna túl az általuk vásárolt vagy előállított termékeken. Ezek után az eladások után nagy összegű exporttámogatást vehetett fel az államtól. A látszólagos vásárlásait követő áfacsalási módszere révén a valójában meg sem történt vásárlás után visszaigényelte az áfát, amivel olyan összegek huszonöt százalékát vehette fel az államtól, aminek a száz százalékát soha sem fizette ki senkinek.⁴⁷

Tasnádi Péter a rendszerváltás idején tőkeszegény vállalkozóknak saját kamatszámai alapján adott többségében rövid lejáratú kölcsönöket. Az átadott összegeket a kölcsönkérők legtöbbször nem tudták határidőre kifizetni, így általában erőszak alkalmazásával szerezte vissza az általa kölcsönadott pénzek többszörösét. Mások adósságait is behajtotta az 1990-es évek elejétől kezdve, mielőtt a privát végrehajtókra vonatkozó törvényi szabályozás egyáltalán megszületett volna. Igaz, ezt a tevékenységet a joghézag megszűnése után is folytatta.⁴⁸

Az említett bűnöző lázadók a kialakult új rendszer felbomlásának határait jelölik ki, mivel az általuk alkalmazott módszerek nem az új világ hiányosságait használják ki, hanem a már létező szabályokat értelmezik át úgy, hogy a fennálló törvényi-társadalmi rend szabályait sértik meg, és teszik látszólagossá, értelmetlenné. Az ilyen bűncselekmények, mint az áfacsalás, az előfutárok által alkalmazott trükkökhöz képest már sokkal ismertebbek, és a másolásuk tömegessé válása miatt fontosabb is a kriminalizálásuk az aktuálisan működő rendszer számára az új szekvenciában.

A rendszerváltás (amely alapvetően készületlenül érte a magyar bűnüldöző szerveket)⁴⁹ előtti időszakban a társadalmi tulajdon elleni vétségeket és bűncselekményeket nyomozó osztályok a rendszerváltás idejére a megszűnés közelébe kerültek, és 1989–1990-ben több rendőri vezető is kezdeményezte, hogy a piacgazdaság bevezetésével ezeket ne alakítsák át gazdaságvédelmi szervekké. Erről 2000-ben *Kiss Ernő* dandártábornok beszélt az Olajbizottság előtt: „[...] voltak olyan rendőri vezetők, akik azt hangoztatták, hogy piacgazdaság viszonyai, körülményei között nincs szükség gazdaságvédelemre, gazdasági bűnüldözői munkára”⁵⁰. *Adam Smith* skót közgazdász láthatat-

47 Interjú B. M. rendőr ezredessel. 2013. 02. 24.

48 Tasnádi Péter: *Maffia életre-halálra?* Bentley Book, Pécs, 1994

49 Balassa Bence: *Rendőrség és civil társadalom.* Rendvédelmi Füzetek, 2009/2., 83. o.

50 Jegyzőkönyv az Országgyűlés az olajügyek és a szervezett bűnözés között az esetleges korrupciós ügyek feltárására létrehozott vizsgálóbizottságának 2000. október 30-án, hétfőn 10 órakor az Országház főemelet 61. számú üléstermében megtartott üléséről. <http://www.parlament.hu/biz36/olaj/v006-021.htm>

lankéz-elméletében olyan optimista érvelés bontakozik ki, mintha a kapitalista piacgazdaság létrejöttével a piac önszabályozó tevékenysége értelmetlené tenné bizonyos gazdasági bűncselekmények elkövetését, amelyeket addig a nagy arányú állami tulajdon és monopóliumok adta lehetőségek következtében végrehajtottak. Ez nyilvánvalóan vulgarizált, sőt „vágyvezérelt” redukciója a gazdaságelméletnek.

Az iménti téves felismerés összekapcsolódott egy másik problémával. 1990. január 5-én az akkori SZDSZ és a Fidesz prominens politikusai feljelentést tettek hivatalos személy által elkövetett visszaélés miatt. A Belügyminisztérium Állambiztonsági Szolgálat illegálisan használt olyan titkos módszereket és eszközöket, amellyel megfigyelték az akkori ellenzéki pártokat és civil kezdeményezéseket, noha az 1989. október 23-án hatályba lépő alkotmánymódosítás szerint ilyen tevékenység alkotmányvétséget minősült. A feljelentéshez hozzákapcsolták a *Véghvári József*től, a Belső Biztonsági Csoportfőnökség munkatársától kapott BM III/III-7. osztályának 219. számú, 1989. november 10-i napi jelentést. A Bányász Moziban a témához kapcsolódóan sajtótájékoztatót tartottak, ahol az ellenzéki csoportok egyebek között nyilvánosságra hozták az 1989. december 6-i, december 20-i és december 22-i napi jelentést is. Az itt szereplő információk jelentős része titkos eszközök (telefonlehallgatás, levéllenőrzés, hálózat) felhasználása révén jutott a belügy tudomására. Ez az eseménysor önmagában olyan politikai vihart kavart, hogy 1990. január végén *Horváth István* belügyminiszter lemondott tisztségéről.

Többek között a rendőri vezetőkre is olyan mértékű nyomás került az ügynökkérdés miatt, hogy a nem állambiztonsági, hanem bűnügyi vonalon használt és foglalkoztatott ügynevezett társadalmi kapcsolatokat, informátorokat szinte kivétel nélkül szélnek eresztették.⁵¹ Ez rettenetesen megnehezítette bármilyen operatív munka folytathatóságát. Különösen igaz volt ez a gazdaságvédelem területére, ahol az érdeksérelem sok esetben nem volt, nem lehetett olyan nyilvánvaló, mint a vagyon elleni bűncselekmény miatt feljelentő károsultaknál. Hiszen itt és főleg a rendszerváltás idején sok esetben az állam megkárosításáról volt szó.⁵² Az akkori Btk. XVII. fejezetében bekövetkező változtatások természetesen egyértelművé tették, hogy a gazdasági bűncselekmények sértette a korábbi felfogással szemben nem csupán az állam és annak valamely gazdálkodó szerve lehet, hanem a privát szektor képviselői (befektetők, hitelezők) is. Ezzel együtt az állam sértetti szerepe informális szempontból továbbra

51 Interjú N. L. nyugalmazott rendőr ezredessel. 2013. 04. 17.

52 Interjú B. M. rendőr ezredessel. 2013. 02. 24.

is meghatározó maradt. Egyrészt a kiépülő magánszféra a privatizáción keresztül juthatott például befektetett eszközökhöz⁵³, vagyis egykori állami tulajdonhoz. Másrészt az adó- és járulékfizetés mechanizmusának következtében továbbra is adott volt az állam szabályozó szerepe.

Az ORFK-nak akkor szakirányító szervként nem volt külön társadalmi tulajdon elleni részlege. A BRFK-n a társadalmitulajdon-védelmi osztály operatív szervként működött, a feljelentéseken alapuló nyomozásokat a vizsgálati osztály végezte. A megyei kapitányságokon működő társadalmitulajdon-védelmi alosztályok egyszerre végeztek operatív és vizsgálati munkát is. Csakhogy az informátorok elküldése szinte megszüntette az operatív munkát, a bűnügyi felderítéshez elengedhetetlen információkat nehezzé vált megszerezni.

Az említett rendőri vezetői elképzelések, miszerint ne alakítsák át az új gazdasági környezethez alkalmazkodó társadalmitulajdon-védelmi osztályokat gazdaságvédelmi osztályokká, valamint az operatív munkát ellehetetlenítő lépések együttesen azt idézték elő, hogy rettentően megsaporodtak a gazdaságvédelemhez tartozó jellemző bűncselekmények, mint a csalás, sikkasztás és hűtlen kezelés.

Kiss Ernő Tonhauser László nyugalmazott rendőr ezredessel egyetértésben hangsúlyozta, hogy a felderítőmunkát akadályozó döntések leginkább a gazdaságvédelmet sújtották. Egy emberölési vagy rablási ügyben nagyobb eséllyel találnak tanúkat, a média is nagyobb segítséget tud nyújtani. Viszont egy gazdasági bűncselekmény esetében⁵⁴ sokszor bennfentes információ, azaz egy alkalmasint szűk körből érkező tanú vallomása lehet kulcsfontosságú az adott deliktum felderítésénél. Egy-egy szövevényes gazdasági bűncselekményt sokkal nehezebb eladhatóan bemutatni a médiában.⁵⁵ Közhely, hogy a bűnügyi filmek és különböző műsorok sokszor hiteltelenül mutatják be a nyomozati munkát.⁵⁶ A gazdaságvédelmi munkát azonban egyáltalán be sem

53 A jelenlegi számviteli törvényben (2000. C. törvény) is ugyanolyan kiemelt hangsúlyt kap az a könyveléstechnikai alapképlet, hogy a mérlegkészítés az eszköz és a forrás oldal alakulásával írható le. Losonczy Csaba – Magyar Gábor: Pénzügyek a gazdaságban. Juvent Kiadó, Budapest, 1996, 415–417. o.

54 Az egyszerűség kedvéért nevezzük azokat a bűncselekményeket is gazdasági bűncselekménynek, amelyek a Btk.-ban vagyon elleniként szerepelnek, hiszen a csalást vagy a sikkasztást a büntető törvénykönyvi helyétől függetlenül a gazdaságvédelmi nyomozók és osztályok nyomozzák.

55 A filmek és a tévé világában az elmúlt évekből üdítő kivétel a *David Simon* bűnügyi újságíró által készített *A drót* című tévésorozat, amely Baltimore városának harcát mutatja be a bűnözéssel szemben, minél több oldalról.

56 Elég itt a rendőri munkát végzők gyakori panaszára utalni, hogy az állampolgárok sokszor számon kérik rajtuk azokat a technikákat, módszereket és gyorsaságot, amiket a filmekben látnak. Fekete Gy. Attila: A magyar nyomkeresők bealszanak a CSI-on. NOL.hu, 2009. november 28. <http://nol.hu/mozaik/20091128-nyomkeresok-447631>

mutatják.⁵⁷ Az elmúlt húsz évben sok orgánum és oknyomozó riporter tett ennek megváltoztatása érdekében, ám a mai napig is sokkal inkább látjuk a politikával összefonódó gazdasági bűncselekményeket, mint a közszereplőktől mentes, adott esetben transznacionális elkövetői köröket.⁵⁸

A vázolt szempontok egészen más megvilágításba helyezik a *Tóth Mihály Piacgazdaság és büntetőjog* című tanulmányának bevezetőjében szereplő statisztikai adatok értelmezését. Az 1974-es körülbelül százezerről 1994-re négyszázezer fölé emelkedett a bűnesetek száma. Értelemszerűen a jelentős emelkedés a piacgazdaság bevezetésével egy időben történt. Míg 1986 és 1988 között száznyolcvanezer körül mozgott éves szinten az összes ismertté vált bűncselekmény, addig 1989-ben ez a szám már 225 393, 1990-ben pedig 341 061 lett. 1991-re átlépte a négyszázezres határt, és 1992-re 447 215-ön kulminált.⁵⁹

Mindeközben a gazdasági bűncselekmények száma lényegében nem változott, szinte végig az említett időszakban nyolcezer körül mozgott. A stagnálás kérdésére Tóth Mihály sem tudott egyértelmű választ adni. Ő inkább azzal kívánta magyarázni, hogy a gazdasági bűncselekmények több mint kétharmadát hagyományosan a vám- és deviza-bűncselekmények tették ki, amelyek „száma pedig állandó volt (vagy legalábbis állandó volt az ezek üldözésére fordítható kapacitás)”.⁶⁰ Érvelése nem magyarázat arra, miért csak a gazdasági bűncselekmények állandók éves szinten, és az élet elleniek miért nem. Ezenkívül a többi bűnüldöző szerv is úgymond állandó kapacitással dolgozik. Tóth érvelése inkább arra válasz, hogy 1994-re miért csökkent a gazdasági bűnözés: a határok megnyitásával, a gazdaság átalakulásával egybeközött a vámszabályok is megváltoztak. Magyarázata végén Tóth is utal az értelmezés bizonytalanságára, illetve a bűnüldöző szervek valószínű elmaradására a bűnözői csoportok mögött, amikor arról ír, a korszakban egyértelmű gazdasági bűnözői csoportot nem fedezett fel a rendőrség. Ennek hiányosságára példaként hozza a bűnözési statisztika 1994-es tájékoztatóját, ahol az üzérkedést és az árdrágítást továbbra is kiemelt bűncselekményként

57 A média által „demonstrált” bűnözési kép egyik fontos jellemzője, hogy intenzív médiaérdeklődést csak az erőszakos, durva és kegyetlen bűncselekmények iránt mutat. Vári Vince: A média és a rendőrség iránti bizalom. *Magyar Rendészet*, 2016/4., 73–91. o.

58 Az írott és elektronikus sajtó világában pozitív példákat találhatunk a HVG, illetve az Átlátszó.hu munkája nyomán.

59 Tóth Mihály: *Piacgazdaság és büntetőjog*. In: Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 52. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995, 4–5. o.

60 Uo. 5. o.

apoztrofálják, noha előbbi már évekkorábban kikerült a Btk.-ból, az utóbbi deliktum jogi tényállása pedig lényegesen átalakult.

Az általunk bemutatott szempontok, amelyek ellehetetlenítették a gazdaságvédelmi nyomozati munkát, sokkal inkább magyarázhatják a statisztikai adatok alacsony voltát. Illetve a rendőrszakmai hiányosságokra és elavult szakmai módszerekre jó példa a Tóth Mihály által idézett bűnügyi statisztikai tájékoztató problémafelfogása és nyelvezete, amely mintha figyelmen kívül hagyta volna a rendszerváltást.

A már említett 1994-es csökkenés Tóth Mihály szerint sem „*látványos javulásra*”⁶¹ utal, amit jobb híján ő maga is csak az újságokban gyakorta megjelenő gazdasági visszaélésekkel magyaráz. Minthogy sok cselekmény marad látenciában, csak a gazdasági bűnözés feltételezhető súlyáról próbálta meg megbecsülni, hogy vajon nőtt, vagy csökkent-e. Az ORFK akkori bűnügyi igazgatója által kiadott sajtóanyagban található információkat is felhasználva⁶², úgy gondolta, nőtt a súlyuk az ilyen típusú cselekményeknek. Tehát az 1990-es évek első felében valójában a gazdasági bűnözés rendőri észlelés szerint csökkent, miközben az akkor Tóth Mihály által idézett rendőri vezető, és az általam hivatkozott későbbi vezetői megnyilatkozások szerint valójában soha nem látott méreteket ölthetett.

1996-ban *Kacziba Antal*, akkori belügyi helyettes államtitkár már a csalások és csődbüntettek „robbanásszerű növekedéséről” beszélt, miután 1994–1995-ben a jogalkotó megszövegezte a közbeszerzésről, a csődbüntettről, illetve a szerzői jogok védelméről szóló törvényt. Ezek a változások lehetővé tették, hogy nagyobb szerepet kapjon a gazdaságvédelem és „*fokozatosan »éleltre kelnek« a korábban ritkán alkalmazott [...] tényállások*”.⁶³

A kezdeti látencia összes okát felsorolni nem lehet feladatunk, a feltehetően fontosabbakat kívánjuk összegyűjteni. Kiemelten fontosnak tartjuk a gazdaság kapitalista átalakulásának problémáját. Az egykori szovjet érdekszférában kialakított kapitalista államberendezkedés nem jöhetett létre instant módon, hanem egyfajta átmeneti állapot következik be. *Szelényi Iván* menedzserkapitalizmus-elmélete éppen azt példázza empirikus kutatásokra is támaszkodva, hogy a tőkeerő nélküli kilencvenes évek elején a politikai elit mellett a technokrata, menedzservezetők hatalma növekedett, és a szocialis-

61 Uo.

62 ORFK-s bűnügyi igazgató által nyilvánosságra hozott adatok. Népszabadság, 1995. január 9., 2. o.

63 Kacziba Antal: A gazdaság, a fekete gazdaság, a gazdasági szervezett bűnözés és a korrupció. In: Domokos Andrea (szerk.): Kriminológiai Közlemények 54. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1996, 61. o.

ta korszak gazdasági reformjaival élő kisvállalkozók helyett a nagy, egykori állami vállalatok privatizált utódait irányító, de tulajdonhányaddal nem bíró menedzser vezetői nem hozhatnak létre egyik napról a másikra egy teljesen stabil piaci viszonyokat jelentő kapitalista rendszert. Létező tőkeerő helyett informális kapcsolati hálóval mint befektethető, konvertálható értékkel bírva ez nem is lehet azonnali céljuk. A Szelényi által idézett korabeli vicc is azt állította, az még csak tudható egy akváriumnyi halból (kapitalista állam), miként lehet halászlét (szocialista állam) főzni, ám hogy a halászléből miként lehet újra hal, az már kérdéses.⁶⁴

Fontos kiemelni a jog és a morál kérdését. Itt kifejezetten a gazdasági morálra gondolok, amelynek nagyfokú hiánya lehetővé tette, hogy a média egyes szereplői népmesei hősként tekintettek Stadler Józsefre, amint azt jól illusztrálja a *Nemzeti Sport*-ban róla megjelent cikk.⁶⁵ Imrédy Péter *A Stadler story* címmel öt kötetben írta meg a vállalkozó életét. Az írás nyelvezete vidékies, ízes beszédet imitált, ugyanez a népies beszéd Stadler élőbeszédét is jellemezte, példák erre a vele készült videóinterjúk.⁶⁶ Az etika közvetítő, orientáló szerepét hiányolta maga Tóth Mihály is, az okát ő az államszocializmus paternalista világában vélte felfedezni. Az írott szabályozás túlsúlya tette lehetővé, hogy az 1990-es évekre „*a »mindent szabad, amit jogszabály (természetesen írott norma!) nem tilt« elve parttalan és önkényes értelmezést kapott*”⁶⁷. Tehát a gazdasági átalakulást megkésve követő szabályozás miatt létrejövő joghézagok, nem egyértelmű megfogalmazások lehetővé tették a legalitás és illegalitás határán mozgó gazdasági cselekményeket.

Időbeli tévedéseink

Jövőtlen értékeink címmel Csepeli György, Neményi Mária és Örkény Antal a Tárki kutatása alapján vizsgálták a magyar társadalom értékválasztásait⁶⁸ az

64 Szelényi Iván: Menedzser-kapitalizmus. Lettre, 1995/19. <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00003/szeleny2.htm>

65 Sinkovics Gábor: Stadler József: Jövők! *Nemzeti Sport*, 2007. december 12. http://www.nemzetisport.hu/migralt_cikkek/20071212/stadler_jozsef_jovok

66 Stadler válasza az armanira. Index Video, 2007. 11. 04. http://index.hu/video/2007/11/04/stadler_valasza_az_armanira/?s=tag%3Astadler

67 Tóth Mihály (1995): i. m. 23. o.

68 „Vajon milyen körülmények között, milyen hatásoknak kitéve, milyen szükségszerűségeknek engedelmessé alkotta meg az emberi szellem a morális értékítéleteket...?” Balassa Bence: A hatalomszemlélet etikai vázlata. ELPIS, 2009/1., 7. o.

1990-es évek elején. A válaszadók nyolcvanhat százaléka nem cáfolta határozottan, hogy manapság nem lehet tudni, mi is az igazság. Hatvankilenc százalékuk állította, hogy nem érdemes vitát kezdeni az igazság kérdéséről, mert nincs esély a változtatásra. A kutatók elmondása szerint rendkívül meglepődtek, amikor azzal szembesültek, hogy a válaszadók hatvankét százaléka semmilyen öt ért igazságtalanságról sem tudott beszámolni. Hiába soroltak fel a kérdőívben nyolc különféle igazságtalanságra okot adó jellemzőt, a vallási, nemi, regionális, származási, életkori, politikai mellett az egyetlen, ami tíz százalék feletti eredményt mutatott: a vagyoni.⁶⁹

E kutatás eredményei fontos támpontul szolgálnak ahhoz, hogy megértsük a szervezett bűnözéshez kapcsolódó társadalmi képzeteket. Az igazságosság létével szemben megmutatkozó szkepticizmus, illetve a megtapasztalt igazságtalanság ellenére fennálló érzéketlenség háttérében a kutatók szerint feltehetően a magyar társadalom által korábban átélt szenvedések rejlenek. A társadalom múltjában keresték a megoldást a kutatók. Feltételezték, hogy a szocializmus időszakában a kérdezettek múltja rengeteg hányattatást, szenvedést rejt magában. Viszont fel sem vetettek egy szinte magától értődő magyarázatot: ha a társadalom tagjai úgy gondolják, nem lehet tudni, mi igazságos, akkor sokkal szélesebb körben bejárható az a cselekvési tér, ahol a társadalom tagjai saját maguk, vagy a családjuk boldogulása érdekében megszereznek valamit, illetve döntenek valami mellett. Ha ezt elfogadjuk, akkor sokkal könnyebben megérthető a Tasnádi Péter meggyanúsítását ellenző prominens magyar hírességek által megfogalmazott nyílt levél érvelése: „*mi indokolja [...] egy sikeres üzletember vállalkozásainak ellehetetlenítését, egy köztudottan kritikusán gondolkodó magyar értelmiség elleni megtorlást*”, miközben „*Magyarországon csempészek, olajszőkítők, kábítószer-kereskedők és közismert bűnözők védekeznek szabadlábban az ellenük folyó bírósági eljárás befejezéséig*”⁷⁰. A rendszerváltás hatására átalakuló gazdasági-társadalmi térben a párhuzamosan történő büncselekmények más időbeli minőségben léteztek. Nem azonos formában és szinten kriminalizálták őket. A szocialista időszakban kezdődő lakásbetörések megszerveződése a bűnözők közötti információterjedés olyan szintű felgyorsulását idézte elő, amivel a hatóságok képtelenek voltak lépést tartani. Csakúgy, mint a határon átnyúló bűnözői magatartások esetén. A szocialista politikai berendezkedés végéhez közeledve ugyanis év-

69 Csepeli György – Neményi Mária – Örkény Antal: Jövőtlen értékeink. Az igazságosság – és igazságtalanságérzet alakzatai Magyarországon 1991-ben. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): Társadalmi riport 1992. Társki, Budapest, 1992, 334–357. o.

70 https://index.hu/belfold/tasn_level/

ről évre növekedtek az idegenforgalommal összefüggő – devizagazdálkodást sértő és vámcsempészeti – bűncselekmények is, amelyek jelentős terhet róttak az egyébként is lemaradásokkal küszködő rendőrségre és a vámhatóságra egyaránt.⁷¹ A rendszerváltás bűnüldözési szempontból a rendszer lelassulását jelentette. Az 1990-es években a bűnözői magatartások új szintekre tudtak átlépni. A jogi szabályozás megkésettisége lehetővé tette, hogy a jelen a múlt részeként funkcionáljon a tudományos kutatók érvelésében, míg az előbbieken elemzett újfajta bűnözői magatartás megelőzte az említett hivatalos jelent, és lényegében átvette a jelen szerepét a rendőri munkát abban a korban végző interjúalanyok érvelése alapján.

IRODALOM

Balassa Bence: A hatalomszemlélet etikai vázlata. *ELPIS*, 2009/1.

Balassa Bence: Rendőrség és civil társadalom. *Rendvédelmi Füzetek*, 2009/2.

Balassa Bence: Kognitív esztétika, mint pszichológiai határhelyzet. *Kritische Zeiten*, 6. Jahrgang, Heft 1–2, 2015

Balassa Bence: The importance of the international cooperation... *Kritische Zeiten*, Sonderheft, 2016

Csepeli György – Neményi Mária – Örkény Antal: Jövőtlen értékeink. Az igazságosság – és igazságtalanságérzet alakzatai Magyarországon 1991-ben. In: **Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.):** Társadalmi riport 1992. Tárki, Budapest, 1992, 334–357. o.

Csiba István – Bodor Endre: A szervezett jellegű bűnözés megnyilvánulásai a fővárosban. *Belügyi Szemle*, 1983/9.

Dános Valér: A szervezett bűnözés és egyes elemeinek megjelenése a hazai bűnözésben. *Jogász Szövetségi Értekezések*, 1988/1.

Déri Pál: A bűnözési statisztika és a valóság. BM Kiadó, Budapest, 2000

Dobos János: A bűnüldözés időszerű kérdéseiről: hozzászólás az azonos című konzultációhoz. *Belügyi Szemle*, 1978/4.

Erdős Ákos: Szemelvények a Békés megyei vámőrök és pénzügyőrök életéből – a nagy háborúktól a rendszerváltásig (1900-1990). In: **Czene-Polgár Viktória – Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes (szerk.):** Mérföldkövek az adó- és vámigazgatás történetéből. Válogatott tanulmányok az évfordulók tükrében. Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, Budapest, 2017, 9–33. o.

⁷¹ Erdős Ákos: Szemelvények a Békés megyei vámőrök és pénzügyőrök életéből – a nagy háborúktól a rendszerváltásig (1900-1990). In: Czene-Polgár Viktória – Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes (szerk.): Mérföldkövek az adó- és vámigazgatás történetéből. Válogatott tanulmányok az évfordulók tükrében. Magyar Rendészettudományi Társaság Vám- és Pénzügyőri Tagozat, Budapest, 2017, 9–33. o.

- Fekete Gy. Attila:** A magyar nyomkeresők bealszanak a CSI-on. *NOL.hu*, 2009. november 28. <http://nol.hu/mozaik/20091128-nyomkeresok-447631>
- Germuska Pál:** „De hát eszerint a szocializmus bedobhatja a törülközőt?” Második gazdaság a Kádár-korszakban. In: **Germuska Pál – Rainer M. János (szerk.):** Évkönyv XV. 1956-os Intézet, Budapest, 2008, 76–77. o.
- Girhiny Kornél:** A nyomozások új irányvonalai. A technikai jellegű bizonyítási módszerek dominanciája. *Magyar Rendészet*, 2015/2.
- Imrédy Péter:** A Stadler story 1. kötet. A kisjuhásztól a nagy felvásárlóig. Kastély-Bor Kft., Akasztó, 2008
- Kacziba Antal:** A gazdaság, a fekete gazdaság, a gazdasági szervezett bűnözés és a korrupció. In: **Domokos Andrea (szerk.):** Kriminológiai Közlemények 54. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1996, 61. o.
- Kubler, George:** Az idő formája. Megjegyzések a tárgyak történetéből. Gondolat Kiadó, Budapest, 1992
- Lentner Csaba:** Rendszerváltás és pénzügypolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005
- Losonczy Csaba – Magyar Gábor:** Pénzügyek a gazdaságban. Juvent Kiadó, Budapest, 1996
- Lukáts György:** Mesél a pesti zsaru. Cédrus Kiadó, Budapest, 1990
- Mátyás Szabolcs – Sallai János:** Kriminálgeográfia. In: **Ruzsonyi Péter (szerk.):** Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből. Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 335–353. o.
- Mátyás Szabolcs:** Magyarország általános bűnözésföldrajzi helyzete. *Hadtudományi Szemle*, 2017/4.
- Mérges István – Pintér Gyula – Farkas Miklós – Somlai János – Fekete Károly – Kollok Alajos:** A bűnüldözés időszerű kérdéseiről. *Belügyi Szemle*, 1978/2.
- Pintér Sándor:** Egy bűnszövetség felszámolása. *Belügyi Szemle*, 1983/8.
- Popper, Karl:** Test és elme. Az interakció védelmében. Typotex Kiadó, Budapest, 1998,
- Sik Endre:** Egy ló-öszvér a lovakról és a szamarakról. Adalék a második gazdaság hazai eszmetörténetéhez. *Közgazdasági Szemle*, 1996/7–8.
- Sinkovics Gábor:** Stadler József: Jövök! *Nemzeti Sport*, 2007. december 12. http://www.nemzetisport.hu/migralt_cikkek/20071212/stadler_jozsef_jovok
- Szabó András:** A büntett és büntetése. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979
- Szekeres András:** Az idő urai? Történészek és időstruktúrák. In: **Granasztói Péter – Szelják György – Tasnádi Zsuzsanna:** A megfoghatatlan idő. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2000, 144. o. [Tabula könyvek 2.]
- Szelényi Iván:** Menedzser-kapitalizmus. *Lettre*, 1995/19. <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00003/szeleny2.htm>
- Tamás Ervin:** Szerződő feleim. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988
- Tasnádi Péter:** Maffia életre-halálra? Bentley Book, Pécs, 1994

- Tonhauser László:** Szervezett bűnözés? *Belügyi Szemle*, 1983/9.
- Tonhauser László:** Nem kérek bocsánatot. Totem Kiadó, Budapest, 1999
- Tóth Mihály:** Piaccgazdaság és büntetőjog. In: **Lévay Miklós (szerk.):** Kriminológiai Közlemények 52. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1995, 4–5. o.
- Varga Nelli:** A lízing történeti fejlődése. *Debreceni Jogi Műhely*, 2009/2.
http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/2_2009/a_lizing_torteneti_fejlodese
- Vári Vince:** A média és a rendőrség iránti bizalom. *Magyar Rendészet*, 2016/4.